

ВІРШІ В ПРОГРАМІ ЗНО

Григорій СКОВОРОДА

De Libertate (Про свободу)

Що є свобода? Добро в ній яке?
Кажуть, неначе воно золотє?
Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,
Проти свободи воно лиш болото.
О, якби в дурні мені не пошитись,
Щоб без свободи не міг я лишитись.
Слава навіки буде з тобою,
Вольності отче, Богдане-герою!

Переклад В. Шевчука

Всякому місту – звичай і права...

Всякому місту – звичай і права,
Всяка тримає свій ум голова;
Всякому серцю – любов і тепло,
Всякеє горло свій смак віднайшло.
Я ж у полоні нав'язливих дум:
Лише одне непокоїть мій ум.

Панські Петро для чинів тре кутки,
Федір-купець обдурити прудкий,
Той зводить дім свій на модний манір,
Інший гендлює, візьми перевір!
Я ж у полоні нав'язливих дум:
Лише одне непокоїть мій ум.

Той безперервно стягає поля,
Сей іноземних заводить телят.
Ті на ловецтво готують собак,
В сих дім, як вулик, гуде від гуляк.
Я ж у полоні нав'язливих дум:
Лише одне непокоїть мій ум.

Ладить юриста на смак свій права,
З диспутів учню тріщить голова,
Тих непокоїть Венерин амур,
Всякому голову крутить свій дур.
В мене ж турботи тільки одні,
Як з ясним розумом вмерти мені.

Знаю, що смерть – як коса замашна,
Навіть царя не обійде вона.
Байдуже смерті, мужик то чи цар, –
Все пожере, як солону пожар.
Хто ж бо зневажить страшну її сталь?
Той, в кого совість, як чистий кришталь...

Переклад В. Шевчука

Тарас ШЕВЧЕНКО

Заповіт

Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Україні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отоді я
І лани і гори –
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Іван ФРАНКО

Чого являєшся мені у сні?

Чого являєшся мені
У сні?
Чого звертаєш ти до мене
Чудові очі ті ясні,
Сумні,
Немов криниці дно студене?
Чому уста твої німі?
Який докір, яке страждання,
Яке несповнене бажання
На них, мов зарево червоне,
Займається і знову тоне
У тьмі?

Чого являєшся мені
У сні?
В житті ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала,
Із нього визвала одні
Оті ридання голосні –
Пісні.

В житті мене ти й знать не знаєш,
Ідеш по вулиці – минаєш,
Вклонюся – навіть не зирнеш
І головою не кивнеш,
Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тям,
Як мучуся довгими ночами
І як літа вже за літами
Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.

О, ні!
Являйся, зіронько, мені
Хоч в сні!
В житті мені весь вік тужити –
Не жити.
Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засиха, –
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалошках живіше грає.
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає, щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!

Леся УКРАЇНКА

Contra spem spero!

Гетьте, думи, ви, хмари осінні!
То ж тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може, квіти зійдуть – і настане
Ще й для мене весела весна.

Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать

І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвилику очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! Геть думи сумні!

Микола ВОРОНИЙ

Блакитна Панна

Має крилами Весна
Запашна,
Лине вся в прозорих шатах,
У серпанках і баватах...
Сяє усміхом примар
З-поза хмар,
Попелястих, пелехатих.

Ось вона вже крізь блакить
Майорить,
Довгождана, нездоланна...
Ось вона – Блакитна Панна!..
Гори, гай, луги, поля –
Вся земля
Їй виспівує: «Осанна!»
А вона, як мрія сну
Чарівна,
Сяє вродою святою,
Неземною чистотою,
Сміючись на пелюстках,
На квітках
Променистою росою.

І уже в душі моїй
В сяйві мрій
В'ються хмелем арабески,
Миготять камеї, фрески,
Гомонять-бринять пісні
Голосні
І сплітаються в гротески.

Олександр ОЛЕСЬ

Чари ночі

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
"Цілуй, цілуй, цілуй її, –
Знов молодість не буде!

Ти не дивись, що буде там,
Чи забуття, чи зрада:
Весна іде назустріч вам,
Весна в сей час вам рада.

На мент єдиний залиши
Свій сум, думки і горе –
І струмись власної душі
Улий в шумляче море.

Лови летючу мить життя!
Чаруйсь, хмелій, впивайся
І серед мрій і забуття
В розкошах закохайся.

Поглянь, уся земля тремтить
В палких обіймах ночі,
Лист квітці рвійно шелестить,
Траві струмок воркоче.

Відбилися зорі у воді,
Летять до хмар тумани...
Тут ллються пахощі густі,
Там гнуться верби п'яні.

Як іскра ще в тобі горить
І згаснути не встигла, –
Гори! Життя – єдина мить,
Для смерті ж – вічність ціла.

Чому ж стоїш без руху ти,
Коли весь світ співає?
Налагодь струни золоті:
Бенкет весна справляє.

І сміло йди під дзвін чарок
З вогнем, з піснями в гості
На свято радісне квіток,
Кохання, снів і млості.

Загине все без вороття:
Що візьме час, що люди,
Погасне в серці багаття,
І захолянуть груди.

І схочеш ти вернуть собі,
Як Фауст, дні минулі...
Та знай: над нас – боги скупі,
Над нас – глухі й нечулі...

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її –
Знов молодість не буде!»

О слово рідне! Орле скутий!..

О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий.

О слово рідне! Шум дерев!
Музика зір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев...

О слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.

Павло ТИЧИНА

Ви знаєте, як липа шелестить...

Ви знаєте, як липа шелестить
У місячні весняні ночі?
Кохана спить, кохана спить,
Піди збуди, цілуй їй очі.
Кохана спить...
Ви чули ж бо: так липа шелестить.

Ви знаєте, як сплять старі гаї?
Вони все бачать крізь тумани.
Ось місяць, зорі, солов'ї...
«Я твій» – десь чують дідугани.
А солов'ї!..
Та ви вже знаєте, як сплять гаї!

О, панно Інно...

О, панно Інно, панно Інно!
Я — сам. Вікно. Сніги...
Сестру я Вашу так любив —
Дитинно, злотоцінно.
Любив? — Давно. Цвіли луги...
О, панно Інно, панно Інно,

Любові усміх квітне раз — ще й тлінно.
Сніги, сніги, сніги...

Я Ваші очі пам'ятаю,
Як музику, як спів.
Зимовий вечір. Тиша. Ми.
Я Вам чужий — я знаю.
А хтось кричить: ти рідну стрів!
І раптом — небо... шепіт гаю...
О ні, то очі Ваші. — Я ридаю.
Сестра чи Ви? — Любив...

Пам'яті тридцяти

На Аскольдовій могилі
Поховали їх –
Тридцять мучнів українців
Славних, молодих...

На Аскольдовій могилі
Український цвіт! –
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.

На кого посміла знятись
Зрадницька рука?
Квітне сонце, грає вітер
І Дніпро-ріка...

На кого завзявся Каїн?
Боже, покарай! –
Понад все вони любили
Свій коханий край.

Вмерли в Новім Заповіті
З славою святих. –
На Аскольдовій могилі
Поховали їх.

Максим РИЛЬСЬКИЙ

У теплі дні збирання винограду...

У теплі дні збирання винограду
Її він стрів. На мулах нешвидких
Вона верталась із ясного саду,
Ясна, як сад, і радісна, як сміх.

І він спитав: – Яку б найти принаду,
Щоб привернуть тебе до рук моїх?
Вона ж йому: – Світи щодня лампаду
Кіпріди добрій. – Підняла батіг,

Гукнула свіжо й весело на мулів,
І чутно уші правий з них прищулив,
І знявся пил, немов рожевий дим.

І він потягся, як дитина, радо
І мовив: – Добре бути молодим
У теплі дні збирання винограду.

Богдан-Ігор АНТОНІЧ

Різдво

Народився Бог на санях
в лемківському містечку Дуклі.
Прийшли лемки у крисанях
і принесли місяць круглий.

Ніч у сніговій завії
крутиться довкола стріх.
У долоні у Марії
Місяць – золотий горіх.

Володимир СОСЮРА

Любіть Україну!

Версія 1951 р.

Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

Між братніх народів, мов садом рясним, сіяє вона над віками...

Любіть Україну всім серцем своїм
і всіми своїми ділами.

Для нас вона в світі єдина, одна в просторів солодкому чарі...

Вона у зірках, і у вербах вона,
і в кожному серця ударі,

у квітці, в пташині, в електровогнях,
у пісні у кожній, у думі,
в дитячий усмішці, в дівочих очах
і в стягів багрянному шумі...

Оригінальна версія 1944 р.

Любіть Україну, як сонце любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

Без неї – ніщо ми, як порох і дим, розвіяний в полі вітрами...

Любіть Україну всім серцем своїм
і всіми своїми ділами.

Для нас вона в світі єдина, одна, як очі її ніжно-карі...

Вона у зірках, і у вербах вона,
і в кожному серця ударі,

у квітці, в пташині, в кривеньких тинах,
у пісні у кожній, у думі,
в дитячій усмішці, в дівочих очах
і в стягів багрянному шумі...

Як та купина, що горить – не згора, живе у стежках, у дібровах, у зойках гудків, і у хвилях Дніпра, і в хмарах отих пурпурових, в грому канонад, що розвіяли в прах чужинців в зелених мундирах, в багнетах, що в тьмі пробивали нам шлях до весен і світлих, і щирих. Юначе! Хай буде для неї твій сміх, і сльози, і все до загину... Не можна любити народів других, коли ти не любиш Україну!.. Дівчино! Як небо її голубе, люби її кожну хвилину. Коханий любить не захоче тебе, коли ти не любиш Україну... Любїть у трудї, у коханнї, в бою, як пісню, що лине зорею... Всім серцем любїть Україну свою – і вічні ми будемо з нею!	Як та купина, що горить – не згора, живе у стежках, у дібровах, у зойках гудків, і у хвилях Дніпра, у хмарах отих пурпурових, в огні канонад, що на захід женуть чужинців в зелених мундирах, в багнетах, що в тьмі пробивають нам путь до весен і світлих, і щирих. Юначе! Хай буде для неї твій сміх, і сльози, і все до загину... Не можна любити народів других, коли ти не любиш Україну!.. Дівчино! Як небо її голубе, люби її кожну хвилину... Коханий любить не захоче тебе, коли ти не любиш Україну. Любїть у трудї, у коханнї, в бою, в цей час, коли гудуть батареї... Всім серцем любїть Україну свою, і вічні ми будемо з нею!

Андрій МАЛИШКО

Пісня про рушник

Рідна мати моя, ти ночей не доспала,
Ти водила мене у поля край села,
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя дала.

І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя, на долю дала.

Хай на ньому цвіте росяниста доріжка,
І зелені луги, й солов'їні гаї,
І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші твої.

І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші, блакитні твої.

Я візьму той рушник, простелю, наче долю,
В тихім шелесті трав, в щебетанні дібров.
І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, і вірна любов.

І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, й твоя материнська любов.

Василь СИМОНЕНКО

Ти знаєш, що ти – людина?

Ти знаєш, що ти – людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.

Більше тебе не буде.
Завтра на цій землі
Інші ходитимуть люди,
Інші кохатимуть люди –
Добрі, ласкаві й злі.

Сьогодні усе для тебе –
Озера, гаї, степи.
І жити спішити треба,
Кохати спішити треба –
Гляди ж не проспи!

Бо ти на землі – людина,
І хочеш того чи ні –
Усмішка твоя – єдина,
Мука твоя – єдина,
Очі твої – одні.

Задивляюсь у твої зіниці...

Задивляюсь у твої зіниці
Голубі й тривожні, ніби рань.
Крешуть з них червоні блискавиці
Революцій, бунтів і повстань.

Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік...

Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побуть на самоті.

Рідко, нене, згадують про тебе,
Дні занадто куці та малі,
Ще не всі чорти живуть на небі,
Ходить їх до біса на землі.

Бачиш, з ними щогодини б'юся,
Чуєш – битви споконвічний грук!
Як же я без друзів обійдуся,
Без лобів їх, без очей і рук?

Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

Ради тебе перли в душу сію,
Ради тебе мислю і творю...
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю.

Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи – все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено.

Лебеді материнства

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.

Заглядає в шибку казка сивими очима,
Материнська добра ласка в неї за плечима.

Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,
Не пуцу тебе колиску синову гойдати.

Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,
Опустіться, тихі зорі, синові під вії.

Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні,

Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
Лоскотали марево золотим сузір'ям.

Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,
Виростуть з тобою приспані тривоги.

У хмільні смеркання мавки чорноброві
Ждатимуть твоєї ніжності й любові.

Будуть тебе кликати у сади зелені
Хлопців чорночубих диво-наречені.

Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.

За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.

І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі.

Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Василь ГОЛОБОРОДЬКО

Наша мова

кожне слово
нашої мови
проспіване у Пісні
тож пісненими словами
з побратимами
у товаристві розмовляємо

кожне слово
нашої мови
записане у Літописі
тож хай знають вороги
якими словами
на самоті мовчимо

Василь СТУС

Господи, гніву пречистого...

<i>Збірка «Час творчості / Dichtenszeit» (1972) Твори, написані під час першого ув'язнення.</i>	<i>Збірка «Палімпсести» (1986, після смерті поета) «Благословляю твою сваволю, дорого долі, дорого болю! У новій збірці – вірші, написані між 1971–1977 роками. В ній – мої болі й радощі, мрії й передуми, спогади й снівня, образки життя» (Василь Стус).</i>
Господи, гніву пречистого благаю — не май за зле. Де не стоятиму — вистою. Спасибі за те, що мале людське життя, хоч надією довжу його в віки. Вірою тугу розвіюю, щоб був я завжди такий, яким мене мати родила і благословила в світи. І добре, що не зуміла мене од біди вберегти.	Господи, гніву пречистого прошу — не май за зле. Де не стоятиму — вистою. Спасибі за те, що мале людське життя, хоч надією довжу його в віки. Думою тугу розвіюю, щоб був я завжди такий, яким мене мати вродила і благословила в світи. І добре, що не зуміла мене од біди вберегти.

Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба,
Два кольори мої, два кольори:
Червоне – то любов, а чорне – то журба.

Ліна КОСТЕНКО

Страшні слова, коли вони мовчать...

Страшні слова, коли вони мовчать,
коли вони зненацька причаїлись,
коли не знаєш, з чого їх почать,
бо всі слова були уже чиймись.

Хтось ними плакав, мучивсь, болів,
із них почав і ними ж і завершив.
Людей мільярди і мільярди слів,
а ти їх маєш вимовити вперше!

Все повторялось: і краса, й потворність.
Усе було: асфальти й спориші.
Поезія – це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.

Євген МАЛАНЮК

Уривок з поеми

Je suis un fils de cette race...

E. Verhaeren

Внук кремезного чумака,
Січовика блідий праправнук,
Я закохавсь в гучних віках,
Я волю полюбив державну.

І крізь папери, крізь перо,
Крізь дні буденні – богоданно
Рокоче запорозька кров
Міцних поплічників Богдана –

Тих отаманів курінних,
Що під гармати революцій
Уміли кинуть п'яний сміх
В скривавлене обличчя – муці.

Чия залізна голова
І з-під катівської сокири
Жбурляла в чернь такі слова,
Що їй мороз ішов за шкіру.

Хто в дикий вихор гопака

Втіляв життя назустріч степу,
Й чия упевнена рука
Зміцняла сивого Мазепу.

Коли ж в батуринським огні
Держава рухнула, тоді-то
Вони взяли свячений ніж,
Залізняка майбутні діти!

Хай згинуло, хай загуло –
Вони лишилися, як криця!
І жадний примус, жадне зло
Їх не примусило скоритись!

Херсонські прерії – мов Січ,
А кобзарем – херсонський вітер,
І рідним був одразу клич:
– Вставайте! Кайдани порвіте!

Бо ж там тече козацький Буг
Й – не раз червоная – Синюха,
А я там весен вербний пух
І дух землі – з дитинства нюхав.

Як не калічила Москва,
Не спокушав її розгон той –
Та враз підвівсь, і запалав,
І з серця кров'ю крикнув Гонта.

... Даремно, вороже, радій –
Не паралітик і не лірник
Народ мій – в гураган подій
Жбурне тобою ще, невірний!

Ще засилатимеш, на жаль,
До Києва послів московських –
І по паркету наших заль
Ступати лаптю буде сковзько.